

روبنانی لیکتی

لیکوال

حبیب الله رفیع

ارزانی پست و ادبی تولنه خویشکی (نونبار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

د ارزانی پښتو ادبی ټولني خوېشکي د مطبوعه اتوسلسله (٦)

روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبی ټولنه خوېشکي (نوبار)

١٩٨٩ع

د کتاب نوم: روښاني ليکني
د ليکوال نوم: جيب الله رفيع
د کاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي
د خپرېدو کال: ۱۹۸۷ع
د پريس نوم: جدون پريس پنبور
د چاپ شمېر: ۱۵۰۰
بیه: ۱۵۰۰ روپي

تہرون

دہ پستو د تاندا شاعر، تپاندا لیکوال

او

د ازرائی خویشکی د ادبی میراث پالوکی

کران

عبداللہ جنا عابد خویشکی

پہ

نوم

«ح - رفیع»

فهرست

مخ	سریک
۱	
۲	[۱] درو بنانی لیکن موخه او هلف
۴	[۲] درو بنانی لیکن ارخسنت او خصوین
۸	[۳] درو بنانی لیکن نایاوتی او کمیای
۱۰	[۴] درو بنانی لیکن پش ند کوی
۱۱	(۱) درو بنان خلی لیکنی او آثار
۱۲	۱- پشور رسم الخط
۱۴	۲- صراط التوحید
۱۶	۳- مقصود المؤمنین
۱۷	۴- فخر الطالبین
۱۸	۵- خیر البیان
۲۱	۶- حالنامه
۲۳	۷- درو بنان یونف صوری تألیف
۲۴	۸- مکتوبات
۲۵	۹- واجیدی شلوک

مخ

۲۶

۱۰- درویشان شعرونه

۲۸

۱۱- سرودونه

۲۹

۱۲- فریحت المجتبی

۳۰

۱۳- خودپان (۱)

۳۱

(۲) رویشان دوله بیکنی

۳۱

۱۳- رساله غوشیه

۳۳

(۳) درویشان دپیر و اف بیکنی

۳۳

(۱) ارزانی

۲۵

۱۴- دارزانی پینواری

۳۸

۱۵- دارزانی بی نومه مجموعه

۳۹

۱۶- دحضرت رسول خوب

۴۰

۱۷- دارزانی نثر

۴۱

۱۸- چهاررما

۴۲

۱۹- ۲۰- ۲۱- دارزانی عربی، فارسی اوهند شرقی

۴۳

۲۲- دارزانی مکویات

۴۴

(۲) ملا عمر

۴۵

۲۳- دملامر شعرونه

۴۵

(۳) علی محمد

۴۶

۲۴- دعلی محمد شعرونه

۴۷

(۴) میرزاخان انصاری

مخ	سرلیک
۴۷	۲۵- دمیرزاخان انصاری دپوان
۴۹	(۵) دولت لوانی
۴۹	۲۶- د دولت دپوان
۵۰	(۶) علی محمد مخلص
۵۱	۲۷- حالنامه
۵۲	۲۸- د علی محمد مخلص دپوان
۵۲	۲۹- رساله
۵۳	(۷) واصل روښانی
۵۳	۳۰- د واصل پښتو دپوان
۵۴	۳۱- د واصل الفنا می
۵۴	۳۲- د واصل دری شعرونه
۵۵	(۸) خواجه محمد روښانی
۵۵	۳۳- د خواجه محمد شعرونه
۵۶	(۹) کریمداد
۵۷	۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه
۵۷	۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه
۵۸	(۱۰) قادر داد روښانی
۵۸	۳۶- د قادر داد شعرونه
۵۹	(۱۱) اورکزی
۶۰	۳۷- د اورکزی شعرونه

افتاحیه

دارن انی پښتو ادبی ټولنې خو پښتني په منشور کې دا خبره هم لیکې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې تر خپله ورسه د پښتو ادب لمانه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او دې لپکه به د ټولنې د ملگرونه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او اديبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دارن انی پښتو ادبی ټولنې د پان داپره د فخر او نان خبره ده چې دې لپکه مونږ د ټولو نه اوس د برې او کوزې پښتوخوا د پښتو ژبې دیوه زلمي، زيار کښ، معتمد، مایه نان او قدر او رڅپه وال بناغلی سبب الله تفيج وړدگ یوه رساله «روبناني لیکني» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بايزيد انصاری د یاد په لپکه په یو نړیوال سیمینار کې وپاندي کې و، خپر وو.

دې لپکه انانې پښتو ادبی ټولنه د حبيب الله رفيع صيب د دې پېر زوی په پېر ه پېر ه مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققين به د رفيع صيب په تقلید کې زمونږ منږ به حوصله افزایي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د میثاق اولوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی به زمونږ دې کار او رسالې ته په درنه سترگه وکوي او مخ په وړاندې د تلوخته بهر اکرې.

والسلام

پروین مهاجور خو پښتني

صدر

انانې پښتو ادبی ټولنه خو پښتني ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

سريزه

روبنان پير (۹۳۱-۹۸۳ھ) په خپل ديني ، ملي او سياسي غورځنگ كې ډېر زېور او سرتېري ملگري درلودل چې له دوى څخه ارزاني روښاني تر بايزيد را وروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او دروښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه كې يې پاخه او شورو ځاى اوچت كړي دي . ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحريرو اسنادو په رڼا كې د دې وياپه هم لري چې دده د پوان د پښتو لومړنى لاس ته راغلى بشپړ د پوان دى او له دهنه دا سلسله را پيلېږي .

زه دخوېشكو درنو ادبي ملگرو ته مباركى وركوم چې د پښتوخوا د دې لوى روحاني ، سياسي او ادبي شخصيت .

د نامه د راتلونکي کولو له پاره يې دغه په نوم ادبي ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي هلوځو سرسپره د دې ټولني له خوا ادبي کتابونه او د کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپروي. زه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د ارزاني خوښکي، په ياد د يوې خپرن غونډې (سيمینار) تابيا هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

د ټولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو لوی نړيوال (عالمي) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه ما هم په دې سيمينار کې علمي غږيتوب درلود او د «ښايي ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واوروله شوه، دفاع ترې وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورسې په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب او اهماه افتخار يې زما په غاړه ؤ، خپره شوه. د مون تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې - بېلې په کتابي بڼه هم خپري کړو، نو ځکه مو په کتاب سرسپره د مقالې د بېلو بېلو جن وو په بڼه هم چاپ کړې، خود نا وړ حالاتو له امله هماغلته په مطبوعه کې پاتې شوې او نشته شوې.

تقدیر داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې خپرول د ارزاني خوښکي ادبي ټولني له خوا تر سره شي، هداوو-

چې دوی له مانه دار زانی خوېشکې د سمینار له پاره رساله
و. غوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار د یار »
در وښایي لیکنې رساله ورته وپاڼدې کړه .

ما دا رساله دا سې وخت لیکلې چې در وښایانو د پښ
آثار لاپه لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیانوی نظراً
پرې وکې او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد
مې پرې وړ زيات کېدل خوله دې ټولوسره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لاینه کړی دی ، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی ناپه ډاډه کوم او په
همدې ډاډې د درنو لوستونکو مخې ته ندم ، د تېروتنو
بخښنه غواړم او دار زانی خوېشکې ادبي ټولني ته یې د
« برگ سبز تحفه در وېش » په بنا وپاڼدې کوم ، خو یې -
تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي .

په مینه

ح - رفیع

پېښور ، کونړ تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ ل ۱۹۸۶ ع ۲/۱۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

په دې کوچني اثر کې مونږ تاسې ته دروسنایي ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول درې پېژنو چې تر اوسه پاتې پېژندل
شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي .
داسې ښکاري چې د زمان توپیر وبادونو د دې ادبي-
کلرار ډېر تاند کولو ته شو په شو کړي اوله ېې رحمه
سپلیوسره وېرې دي او یایې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې دلتهون انتظار باسي .
مونږ دا همدغېت گڼو او په لنډ ډول تاسو
درانه لوستونکي ورسره اشنا کوو .

[۱]

دروېباني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره نقل مؤرخين يوه خوله دي چې دروېبانيانو دمبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت - تر لاسه کول او د دې مېرني ملت له غاړې نه د استعمار د څغ - لرې کول وو، خود دې سياسي ډگر په څنگ کې د وی د ادب او عرفان په ډگر کې هم سرلاري وو او دکار اېتکاري په لاس کې و، د وی سر بېر ه پر دې چې د تصوف تر وېښته سره مسألي خبرې لي پخپلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پيرروېبانان داسې وخت په پېر کې پېچلي په هند کې د پښتنو لوديانو ټولواکي نه منځه تللي وه او د بابر له خوا چې د ډيالي پښت ناست و پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لېرې د کې دده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنۍ ماشوم و -

، کاغذی کرام ، ته راغله (۱۶) .

همداران کله چي بايزيد رو بنان وليدل چي کورکاني حاکمان
يوه و سچ پښتنه مېرمن و نيوله او د دې و پښتان يې د ژر ندي
له پله سره و شړل ، چي ژر نده به خر خپده نو دا به هم ورسره
چور لېده (۲) ، دې پېښې هم د بايزيد پښتني احساسات راوپارول
او د دې ظلم او تېري په مقابل کې يې له قيام ته بله لاره ونه ليدله
نو همدا وچې لاس په کار شو او د ژوند تر پايه پورې يې په
مېړانه له دښته و سره مبارزه او مقابله وکړه .

روښانپالانو سر پرې چي له دښته و سره د ډگر جنګونه
وکړل ، د دوی په ليکنو کې هم دا هدف تعقيب شوی چي په
ټولو روښاني ليکنو کې خای په خای دا هدف کله په صراحت
او وانه خوله او کله بيا د رمز او اشارې په ژبه ليدل
کېږي ، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه خرګندېږي
چي په تيراه کې يې دخپل ملي نهضت له پاره مرکز و ټاکه ،
ماليه يې واخيسته او دروښان زامنو پخپل نامه سکه
هم و وهله (۳) .

(۱) حالنامه د بېلو- بېلو اخځونوله خولې .

(۲) : معارف ، ۱۹ ټوک ، ۴۳۵ مخ ، د پښتو ادبياتو تاريخ له خولې .

(۳) : مخزن ، قلمی نسخه ، ۱۱۶۲ هـ ق کال .

[۲]

د روسیای لیکنوار حُبت او خصوصیت

د روسیای لیکنوار حُبت له دې نه اهلکولای، شو چې د دې لیکنو په وسیله په پښتو ادبیاتو کې نوی نوي نوي نوي کښودلی شوي او دا ادب هم د بڼې او فورم او هم د موضوع او محتوی له پلوه په نویو لارو روان شو.

د بڼې له پلوه دا دی چې د په لاسر کې معلو مانو له مخې:
- د خیرالبیان په وسیله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر نښت کښودل شو.

- ارنانی روسیای لومړی ځل په پښتو کې یو بشپړ دېوان سپرېښود.

- دولت لوانی روسیای لومړی ځل په پښتو کې رکعي - عر واض تطبیق کړل (۱).

---

۱۱ د تفصل له پاڼو وگورئ؛ د دولت دېوان، سریز، د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد لیکنه.

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنا مې پیل کړی .
 - دوی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیا نه
 بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱)، او داسې نوښت...
 همدا راز د موضوع او محتوی له پلوه د دوی په آثارو کې په
 اسلامي تصوف نوې زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

آته پورې وټاکلې چې ټول په یوه خوله په دې لاره روان
 شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف د اړخ پورې ونښتلې او
 وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات و چې مخالفینو یې هم
 له لیاقت او قدرت نه سترگې نشوې پټولای او اخوند دروېزه
 چې د دوی لوی مخالف دی او د کورکاني سلطنت په لاسه یې په
 دوی د کفر ټاټوبي لگولی دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

۱۵ : د تفصیل له پاره وگورئ: ادبي ستوری ، د لیکونکو تالیف ، (۱- ۱۷ مخونه)

معترف دی، او پخپلو آثار وکې یې ځای په ځای د دوی د
لیاقت یادونه کوي.

اڅوند در وپزه د بایزید ر و بنان په باب کله چې په کابل
کې بندی ؤ وایي :

« اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نمون
که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... » (۱)

په مخزن کې وایي :
« بایزید چه بر په عقل پور ؤ ، د دنیا عقل یې چه پر ؤ ، -
هو سنیاری او څیر کي یې چه پره زده وه ... » (۲)

« د اثار یک یو حکمتی ؤ ، کل دفتر د شریعت یې پخپل (اس کې) ،
همداراز د ارنانی په باب وایي :

« ... و ارنانی چون شاعر تپز فهم و فصیح زبان بود در
انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی
بیان کرده ... » (۳)

در و بنایانو ادبی متره (قدرت) له دې نه هم معلومولای
شو چې در و پزبان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور
وو چې د دوی لاره ونیسي، در و پزه مخزن د ده د آثار و په

(۱) : تذکرة الابرار والاشرا، اداره اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) ، (۳) : مخزن قلمی نسخه ، په ۱۱۴۲ هـ ق کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکو کي دکتابون.

(۴) : تذکرة الابرار والاشرا، ۱۴۹ مخ.

پيروي او رقابت په مسجع نش وليکه او حتی اعتراف يې وکړې:

«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع»؛

و علم و علماء میگرد و شعرهای لایعی به افغانان می نمود

پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد...» (۱۱)

او هم يې دده د فارسي آثار و لکه صراط التوحيد، حالنامې

او نور و په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبين

اونور وليکل او هم دده پيروانو د ارزاني، مخلص، ميرزا،

دولت او نور و روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنامې

وکښلې.

د روښاني ليکنو اهميت د ژبې او ويو (الفاظ) له پلوه هم

دېر زيات دى، ځکه ددوى په آثار و کې د پښتو دېر داسې

سوچه او په زړه پورې ويي (الفاظ) راغلي چې اوس له ژبې

نه وتلي او مړه شوي دي، حتی که يوازې د روښاني آثار و

له ويو نه قاموس ترتيب شى يو لوى قاموس کېږي.

[۳]

د روښاني ليکنونيا وټي او کمپاني

له تاريخي سندو څخه دا هم ښکاري چې روښانيان ډېر لويه ډله وه او د دې ډلې زيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين^{۲۲} خود دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله دروښان د ليکنو په لږکې چې په تاريخي سندونو کې يادې شوي، داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پسته نشته او هم دا رڼا يې ډېرې ليکنې تر اوسه ورکې دي او - يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې دروښانيان له دې کبله چې د روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او هم په روښاني ليکنو کې د دروښانيانو له خوا پرې لگول شوي نورو نه موندل کېدل نو يوازې څه چاره يې داليدله چې د دوی آثار محوه کړي او له منځه يې يوښي، پخپله دروښانه -

په دې باب حکم کېږي و :

« ... اما غرض ان توضیح قصه او (روښان) انکه رساله‌ها
و تصنیفها نیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت -
و جماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) و بدان
معتقد نشوند ... » (۱)

داڅه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښان
د دښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د
لیکنې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د خیر البیان «د
ساتنې په باب لیکي :

« دمیا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنگ کې یوازې -
د دې له پاره تال و چې د خیر البیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوې
وه، ټول لښکرې محطل کې او ترهڅې له هغه ځایه ونه خوځېده خو چې
کتاب نه و ورته وارسېدلی » (۲). او هم دیوې جگړې په برخه کې
ده مقصود المؤمنین «د ساتنې حال داسې لیکي :

« په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د یازید
کثر زوی چې ورسره مقصود المؤمنین و ځان ابا سین ته -
وغورځاوه ... » (۳).

دا وروښان لیکو دنیا وئی علت او دا وروښان آثار و
د پاتې کېدو اعجاز !

(۱) مخزن ، قلمی نسخه . (۲) حالنامه ، ۱۷۹۸ یا ۱۷۹۹ (دینتو مجله ، دینتو اکېډمی ،
دوهه کال ، څلورمه کچه ، له اردو انسایکلوپېډیا آف اسلام مخد و آنت محمد شیخ لاهور د مکتب دینتو لخوا .
(۳) حالنامه ، (روښانیان یا د مخلو تاریکیان ، عبدالاکبر خان اکبر) .

[۴]

دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي

په دې ليکنه دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي تر
څلوروسر ليکونو لاندې وړاندکېږي :

(۱) : د بايزيد روېبنايي خپلې ليکنې او اشار .

(۲) : روېبنايي ډوله ليکنې .

(۳) : دروېبنايي ډير و انو ليکنې .

(۴) : روېبنايي ډوله ليکنې .

(۱)

دبايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان پښتورپره چې د سياست د ډگر کې تډى
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې و ه
او په خپل ناولونو کې شونډ کې يې ډېرې ليکنې کړې چې
حيثي يې پاټې او حيثي يې دنما يې سيليو ورسره وېرې دي،
نښې ښاني ښيي چې دده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وي
چې اوس يې يادمتن په لاس کې دى او يايې نوم نومون غوږونو
ته رارسېدلى دى. په نورو قريونو سره پرې اخوند درويزه
خوخل دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ماسد در باب طلب پير رساله هانوشته ... »^(۱)

(۱) مخزن ، قلمي نسخہ .

«... ورسايل بيار در باب الحاد تاليف نموده ...»
 همداران دځينې نوروما خذونو له ښکون نه هم ښکاري
 چې ده د پېرې ليکنې کړې او دخپل مسلک د تبليغ له پاره يې هرې
 خواته استولى دي، ده په مغلوړو ژبو ليکنې کولای شوې او
 په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې
 دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط :

دولت لوامني دخپل دېوان په يوبيت کې ويلي دي:

افغاني لفظ مشکل و لوست کو پښ نه شه

ورته وشو کښنده ديارلس حرفونه

دا بيت ښکاروي چې پيرروښان د پښتو غږونو له پاره
 ځانگړي تودري رسني او تاحلي دي، سره له دې چې په ځانگړي
 ډول د وښان د ليک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې
 خو د پيرروښان (تفصيل يې وروسته راځي) دور کې نسخې په
 تر لاسه کېدلو سره څرگنده شوه چې د دې نسخې د سر-
 خورلس مخونه د ليک دود په باب دي، چې ښايي همدا به
 دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري-

(۶۹) : مخزن، قلمي نسخه .

له ديان لسونه زيات او د پښتو حاکمې توري له ديارلسو نه کم دي .

د خير البيان دنځې په لځنيو څرلسو پاڼو کې په مجمعي توگه عام توري چې «ا، ب، پ، ت، ج، ح، خ، د، د، د (ت دال لاندې ټکي چې داوسنځ «غن يې بنود)، د، د (د دال په منځ کې ټکي چې داوسنځ «غن يې بنود)، ر، پ، ز، ب (چې داوسنځ تې لار» غن يې ورکاوه) پس (سين ته يې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش، بن، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ (د کاف سرته يې کچه ورکړي) او بل توري يې هم «گ» ليکلي چې د توپير دليل يې نشته) ل، م، ن، ن، و، ه، ل، ا، ي «دی راغلي او د پښتو د خاصو غږونو توري يې د «چپ گڼ» په گڼون د وولس توري دي او که هغه مکرر ناپېژندل شوي گڼ» چې توپير يې نه ښکاري پکې وشپړو، نو بيا د دولت له خوا يا د شوي ديارلس حرفونه پوره کېدای شي. (۱۱)

۱۱: وگورئ: د خير البيان د عکسي چاپ لومړنی مخونه، ۱۳۵۳ هـ ش .
 داسې ب پښتني چې د خير البيان دوهم «گ» د اورمپي ژبې د سيمو ځانگړي غږ (صوت) له پاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت ديارلس حرفونه يا ډول په ځای دي . (د تفصيل له پاره وگورئ: زنجيرمه د خوشال بابا ، د ليکونکي تحقيق ، پښتو اکيډمي، پېښور، ۱۹۸۵ ع .

د پښتو د ځانگړو غږونو د ادول توري په تولو روښاني
 ليکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
 لکه خير البيان، دارزاني، دولت، ميرزاخان او نورو د پخوانو
 او هنرو ښاني نسخه چې دارواښاد دوست محمد پرې پښتانه
 کتابتون نه ترلاسه شوي، ټول په همدې ليک دود دي.

۲- صراط التوحيد :

صراط التوحيد د بايزيد روښان بل اثر دی چې په
 ۱۷۸ هـ ق کال يې په عربي او فارسي ليکلي او د خليفه په لاس يې
 اکبر بادشاه ته لېږلي و، خو دی دخپلو مريدانو په حلقه
 کې شامل کړي، اکبر ددې کتاب په ليدو او لېږلو خوښ
 شوی و او ۱۱۱،

ددې کتاب يوه نسخه د پېښور د عجائب گره مهتمم ښاغلي
 عبدالشکور د پېښور د بالامان د فضل صمداني له کتابتون څخه
 ترلاسه کړې او په ۱۹۵۲ع کال يې په ۱۱۶ مخونو کې خپر کړې ده -

(۱) حالنامه: خير البيان، د مولانا قاسمي سريره، ۲۷۸ مخ، د پښتو ادبياتو
 تاريخ (د وهه ټوک) د استاد حبيبي، ۲۶۲ مخ. وړکه خان (د هره ټوک)
 دهېش خليل، ۱۹ مخ. روښانيان د مغولو تاريخيان، د
 عبدالاکبر خان اکبر، ۹۲ مخ.

خړلکه چې د کتاب لومړني اته مخونه نښته ، فوټرکنده نه ده .
چې په دې کتاب کې اکېن ياد شاه ته خطاب شوی او که نه ؟ او
که شوی په څه ډول ؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي
چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي .

د کتاب په لومړيو پنځه ډېرش مخونو کې يې خپلې ژوند پېښې
په فارسي ليکلي او په پاچي کتاب کې يې يوه موضوع هم په عربي
او هم په فارسي راوپې ده ، د ځان پېژند کلو يه نه وروسته
پاچا يانو ته درې لارښوونې ليکي ، ورپسې په لومړي باب کې
د شريعت ، په دوهم باب کې د طريقت ، په درېيم باب کې د -
حقيقت ، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د
سکونت خبرې کوي .

استاد حبيبي د هراط التوحيد عربي او فارسي دواړه
کمزورې کښي او وایي چې دی کونښن کوی چې خپل مقاصد
په آیاتو ، احاديثو او عربي مقولو ثابت کړي ،
مگر هغه احاديث چې دی په دې رساله کې رانقلوي
اکثر يې د علم او فن له مخې صحيح او ثقه
احاديث نه دي او ډېر لنډ منقولات يې
سد خېښي (۱) .

---

(۱) : د نينو ادبياتو تاريخ ، دوهم ټوک ، ۲۶۲ - ۲۶۵ مخونه .

۳- مقصود المؤمنین :

مقصود المؤمنین د بایزید روینان بل اش دی چي په
 عربی یې لیکلی او کومه نسخه چي یې دارو اباد ډاکتر محمد شنیع
 خو پشکي لاهوري سره وه په هغې کې ترکیبو لاندې فارسي
 ژباړه هم شته، بله نسخه یې د حیدرآباد دکن په آصفیه
 کتابتون کې خوندي ده، او بله نیمکړې نسخه یې په غزني کې -
 تر لاسه شوه چي ځای پر ځای ترکیبو لاندې په فارسي ترجمې
 پر سپره پښتو ترجمه هم لري. د دې اثر انتقادي متن
 ډاکتر میر ولی مسعود له مفصلې عربي مقدمې او تشریحاتو
 سره له اسلام آباد شخه خپور کړی دی. علامتر بایزید روینا
 د روینانی ردې او مسلک په برخه کې دخپل مشرن وی پشیخ
 عمر، په غونښتنه لیکلی چي ځای په ځای یې ده ولیدل العزیز،
 په نوم خطاب ورته کړی دی. د انسخه په ۱۲۲۲ هرق کال د
 دوهمې خور په خور لسم نېټه خطاطي شوی او د آصفیه
 د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوه کالو وروسته کښل
 شوې ده (۱)

د کتاب ټول یوویشت بابونه لري چي سر لیکونه یې :
 (۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ایمان (۴) خوف (۵) رجا -

(۱) پښتو (د پښتو اکیډمۍ مجله، دوهم کال، څلورمه، د محرم ډاکتر شنیع لاهوري مقاله)

د فارسي ژباړه -

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا ، (۱۱) آخرت
 (۱۲) توکل ، (۱۳) اوقات توبه^{اوله} ، (۱۴) نه تر (۲۱) ، باب پورې اته مقامات
 دی (۱)

د دې کتاب د لاهور نسخه (۹۵) پاڅی لری ، لیکې نستعلیق
 دی ، عربی متن یې په توره سیاھی او فارسی ژباړه یې په سره
 رنگ لیکل شوې ده . ۲۰۰۰

۴- فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید رو بنان یو بل اثر دی چې د وخت
 پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د فورویکنو
 او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه ، یوسف په لاس دهنې وخت د
 بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی .
 د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خونسخې
 یې په لاس کې نمنه او نه خنځرگنده ده چې دا کتاب په
 کومه ژبه و(۳) .

(۱) خیر البیان ، سرین ، ۲۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټولګ ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیق مقاله ، د خیر البیان سرین ، ۲۹ مخ .

د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

۵- خیر البیان :

دبایزید و مینان د پرمهم او د پرمشهور کتاب خیرالبیان
دی او همدا کتاب و چې داخوند در و پزه په سترگو کي اغزی
و، او پري ليکلی يي و و:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آن زمان ایشان
را خلوت میفرموده و ذکر میداده...»
او بیابلهای لیکی:

ه و این ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید...
او چي په دې يي همخوانه سهرې نوي بيا ليکي :
« وايضا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات
اورا بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده
و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را
بزبان هندی اما هر کدام از این کلمات ناموزون و ناموافق
افتاده...» (۳)

په دې يي هم د زده تا و نه کمپري او پسې ليکي :
... و آخر خیرالبیان نام برده و چون معلوم ... و
مشحون از افتراء و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

(۱)، (۲) : مخزن، قلمی نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار، ۱۳۸ مخ.

و آگر ۱۰۰ البیان نامند هم مناسب است (۱) .

د خیر البیان نسخې ورکې وې ، یوه نسخې چې دیوخل
 پیدا کېدونه ورسوسته بېرته یې پټې وه دلویدیخ العان د
 د ټیو بنګن په یوه کتابتون کې ومونده شوه او اوس هلته
 ساتله کېږي ، خیر البیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ع
 د پېښور پښتو اکېډمۍ استنساخ او خپور کړ او عکسي نسخې یې
 د بایزید روښان د مېنې دخلور سوې کلزې د نهیوال سمینار
 په ویاپ نومون لاسونو ته راوړسېدلې ، او دریم نیمکې ی
 چاپ یې د کاتب الحروف په سرېزه په ۱۹۸۵ع کال کې ښاغلی قاسم
 بنوی د پښتو ادبی مرکز سرای نور ټنگ له اڅخه ترسره کړی دی .
 د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتولوړی
 بشپړه زوړ کتاب دی چې موندنه رارسېدلې او د ژبې او ادب
 له پلوه خورا ارزښت لري .

دا اثر په مجمع نثر لیکل شوی ، چې دا نثر د عربي او بیاد فارسي
 له لارې پښتو ته هم راغلی ، او په پښتو کې یې لومړنی مؤسس
 بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی
 کتاب همدا خیر البیان دی ، د دې ډول نثر اغېزه دومره
 زیاته وه چې حتی د روسانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه
 چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً داخوند درېزه -

(۱) خیر البیان ، د پېښور پښتو اکېډمۍ ، ۱۳۰ مخ

مخزن د خیر البیان تر ساسم اغېز لاندې لیکل شوی دی .
په خپله بايزيد د دغه سبک د خوښولو سبب یو الهامی
غزب بولي چې ورنه وویل شوه :

« او بايزيد ! وکښه خیر البیان - په هسې الحان ، چې
یې به لوست سورة الرحمان » (۱) . او په همدې توگه یې د کتاب
تر پایه پورې د سورة الرحمان « آن ، آم » سجده ساتی ده او
د همدې ويلي دي رحمت د خدای په ده د احکام « عبارت یې
د د فبای الأربکما تکذبین » په انډول په خپل کتاب کې ځای په
ځای راوړی دی .

د خیر البیان ټول مطالب دیني او مذهبي دي او په ایتونو
او حدیثونو متکي ، او په دې اثر کې تصوف هم له روښاني نظره
چې اته مقامات لري ، خپرل شوي دي .

د کتاب ټول مطالب تدریوسل او دیارلسو (۱۱۳) لویو او وړو
سرلیکونو لاندې راغلي دي ، د کتاب د قلمي نسخې ټولې پاڼې
(۱۶۷) دي چې (۲۳۳) مخه کېږي ، لیکنی یې خاص ډول نستعلیق دی
په هر مخ کې یې یوولس کرښې راغلي او د هر مخ د لیکني سوړ
(۷۶) او اوښده (۱۳۶) سانتي متره دي (۲) .

(۱) خیر البیان ،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پېژندنې لپاره وگورئ : داستاد حبيبي د پښتو-

ادبیاتو تاریخ ، د خیر البیان د پښتو چاپ سريزه ، او د کابل عکس چاپتون او سريزه .

د « دبستان مذاهب » مؤلف او اخوند دروېزه د خيرالبيان په باب ليکلي چې د اکتاب بايزيد په څلور وژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي ليکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې - يوازې څو مخونه څلور ژبيز وو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی ، خوله نېکه مرغ په ۱۳۶۲ ش ۱۹۸۳ع کال د پښتوخوان محقق سناغلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هات يې د هند د سالار جنگ په موزيم کې د - خيرالبيان يوه بشپړه نسخه و موندله چې سرتريايه په څلور ژبو عربي ، فارسي، پښتو او هندي ژبو ليکل شوی او د جمله پلوه هم د لومړۍ نسخې د بې چنده ده ،

د نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هر مخ يې (۱۷) کرښې دي او ميرزا محمد روستا يې په ۱۰۷۹ هـ ق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په خپرېدلو سره به چې، د سناغلي هېوادمل تر کار لاندې ده ، د خيرالبيان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۴).

۶- حالنامه :

حالنامه هم د بايزيد روستا مشهور کتاب دی ، چې بيا وروسته د ده ديوه مرید علی محمد مخلص په وسيله بشپړه شوې ده .

(۱) د هند د کتابخانو پښتوخطي نسخې ، زلمی هېوادمل ۱۰۷۹ - ۱۰۸۰ هـ ق.

ددې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې دده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي.

ددې کتاب يو نسخه د عليکې په ختيځ کتابتون کې په (۳۷۰/ ۹۲۰) نومره خوندي ده، او (۵۲۶) مخونه لري، له دې - نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پان هم يو نسخه نقل شوې ده (۱). او د پينځو اکيډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲).

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا داده چې د پېښو کلونه نه پرکړه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي، پېښې هم پرله پسې - نه دي، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شوی، يوه خبره پر بېردي بلې ته وهانگي (۳). همداراز په دې اثر کې دا هم يولوی کې دی چې دهغه جگړو تفصيلات نه لري چې ده دخپل ژوند په وروستيو د وږنيو کلونو کې له غليما سو سره کړي و (۴).

- (۱) د پينځو ادبياتو تاريخ، ۲۹۸ مخ، پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه، روښانيان د مغلو تاريخيان ژوند او واکمنۍ، ۲۶۰-۳۷ مخونه.
- (۲) د پينځو اکيډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمی)، د کتابت الحرف ترتيب او تاليف.
- (۳) روښانيان، ۹۵ مخ. پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه، د دکتور محمد شفيع مقاله.
- (۴) پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه.

۷- درویشان یونومورکی تالیف:

دکا بل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبیبی یو مجموعه موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً دبايزيد روښان تالیف ده او دده یوه سرید چې همدان نومېږي په (۱۰۲۳هـ ق) کال کښلې ده.

دا رساله د رساله غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې لیکل شوي دي:

« قال بلزید مسکین : مع الساکن ذکر الله فضیلة و ذکر الله فريضة لا یذکر للانسان شیء بغير معرفت الاسمہ و چون ترا از خدای پرسند ، چه جواب میدهی و چه جواب میگوئی؟ آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و نجات نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است کما قال فنجعل لعنة الله علی الکاذبین ... »

داش هم لکه دروښان دحینو نورو آثارو غونډا په عربي او فارسي دی او دلیکوالی بڼه یې هم دده نورو آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره دبايزيد مسکین نوم اخلي دا هم دحین البیان ، صراط التوحید او مقصود المؤمنین سره سم دی او بل دلیل دادی چې دا رساله داسې ختمېږي:

” قال بايزيد مسكين ابن عبدالله : راحت روح کان وصف
الله و عذابه صفة البشرية ، فكل راحة يهلك عن الانسان
بخير وصف الرحمن .

اين رساله مختصر كردم تمام عاملا نش امن يابد جاويدان
تمت تمام شد ، كار من نظام شد ، اميد وار است بالطف
باري ، همدان ابن شيخ نعمت (۱) ، مرید ميان و سنان
انصاری تحرير في تاريخ ۱۰۴۳ ق (۲۱، ۲۲) .

د دی صراحت او نور و دلیلونو له مخی استاد اشر
د باين يد و سنان يو بل ورك اش كښي چې د دوی په لاس
را پيدا شوی او د باين يد و سنان د آثار و علاقمندان
و رسراشنا كښي ، خو نوم يې ت او سه نه دی ښكاره
چې دا دده كومه رساله ده ؟

۸- مکتوبات :

دا کترجهانکیر په اورینتال کالج مکزین کې په خپله
مقاله کې د و سنان له لیکنو څخه دده مکتوبات ، همدیاد کړی دی
خو څرگنده نه ده چې دا دده د نورو و لیکونو مجموعه ده -

(۱) اصل : نیعمت . (۲) اصل : (۱۲۳) خود همدان په هغه مهل کې
چې په همدې مجموعه لگول شوی داسنه ۱۰۴۳ هـ او د مجموعه د همدې سړي
په لاس تر خیر البیان اتلس کاله پخوا لیکله شوی ده .

(۳) حبیبی ، استاد عبدالحی ، د خیر البیان د عکسی نسخې سر پر نه .

اوکه مطلب يې حالنامه وي (۱) .

د تار يخو نو له دې ليکنو څخه چې بايزيد روښان
د شاورخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو
ته دخپل مسلک په باب داستاخيؤ په لاس ليکونو استوړي
دا خبره تاييد پري چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي
وي او خصوصاً داچې ده دکابل حاکم ته دروښانيانو
د وژلو له کبله يو ليکلی پر وټست استوړی دی (۲) دا خبره
لاښه ټينگوي .

۹- واجيد دی شلوك :

د خير البيان مصحح او محشى بناغلی قاسمی ليکي چې :

« واجيد دی شلوك » د پنجابی يو منظوم کتاب دی چې
« اونکار ناتمه » ترتيب کړی ، د ځينې خلکو دا خيال دی
چې د دې ليکونکی همدغه بايزيد دی (۳) .

د اکثر محمد شفيع بيا وايي چې په تذکره الابرار کې ليکل شوي
دی چې د بايزيد د جوکيانو سره هم څه تړون و ، خو په حالنامه

(۱) قاسمی ، عبد القدوس ، د خير البيان سرين ، ۱۰ ، مخ .

(۲) په پښتو مجله کې د د اکثر محمد شفيع مقاله .

(۳) د خير البيان سرين ، ۵۰ ، مخ .

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خو که باينيد هم هغه واجيد وي چې شلوك يې نظم کړي (لکه د جاندر د - انصار يا نو خيال دى) نو دا معلومېږي چې باينيد دعوامى هند رو اياتو کافي علم لرلو او د حالناې د مرتب حيني اشعار به يقيناً د هغه اش په بنا ليکلى شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۲۱) .

د باينيد رو بيان د ليکنو په لړ کې دا اثر د « وجيد ادى شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نوې کتاب هميا د کړې دى (۲۲) .

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د ملکو باتو پته نشته دا دواړه ليکنې د باينيد رو بيان په آشاړونکى نه شمېري (۲۳) .

۱۰- د رو بيان شعرونه :

تر اوسه د باينيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو . خو د حينو ليکنو له مخې دا اېټکل کېده چې ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .
لومړى به په کابل کې د رو بيان د بندى کيلو په باب د -

(۱) پښتو مجله ، د ډاکټر شفيع مقاله .

(۲) قاضى فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لار » .

پښتو اکيډيمى ، د پېښور يونيورسټى ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسى خيال بيان سرينه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د محارف له خولې یې لیکلې،
ولولو:

« میرزا محمد حکیم پیررو بنان په سیاه چاه کې قیدی
کړی ؤ ، مگر پس له څو وخته چې یې وکتل دی هلته ژوند
او د پښتو اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو... » (۱)
اخوند دروېزه سرپره پر دې چې د مخزن په پای
کې د بایزید رو بنان د خلوړ ټاټوبي خیر البیان یادونه
کوي د مخزن په سرینه کې دده د پښتو اشعارو په باب
لیکي :

« و آن ... بنان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای
لایحی په افغانان مېخود ... » (۲)

دا روایتونه ښيي چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه
هم ویلي دي ، خو ځینې کسان دده خیر البیان شعرګڼي ،
نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي ، لیکن دهالنا چې
دا صراحت چې : « (بایزید) اول سهری ؤ چې پښتو قصیدې ،
غزلې ، رباعیات ، قطعې ، او مثنوي یې جوړ کړی ، چې دده
له اول ځینې کسانو یو-یو یادوه-دوه-دوه نظمو نه ویلي وو
او بس » (۳) په دې باب چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه-

۱: د پښتو ادبیاتو تاریخ ، د وهه ټوک ، ۲۷۲ مخ .

۲: مخزن ، قلمی نسخه .

۳: حالنامه : روښانيان د مظلوم تاریکیان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ټولگه مقاله .

ويلي او دشرونو د پوان يې درلود ، دهیخ ډول شک های نه -
پر بن دی .

همداراز د ر و بنانيان په کتاب کې د بايزيد يو فارسي
شعر هم قيد شوی دی چې بېکاري دا شعر هم له حالنامې
نه اخيستل شوی وي (۱) ، که څه هم شعري کمزوری دی خو
څرکندوي چې بايزيد رو بنان د وي شعرونه هم ويلى وو .
خو اوس د فرحت المجتبى ، له تر لاسه کېدلو نه څرکنده شو
چې بايزيد شعرونه ويلي او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې
انشأ کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د بېکاري له مخې بايزيد رو بنان د پښتو موسيقي
په برخه کې هم لوی خدمت کړي دي او هغه دا چې په پښتو
موسيقي کې يې د سلوک او رزم سرودونه جوړ کړل او حالنامې
دده له خوا دا شپږ جوړ کړي سرودونه ياد کړي : ناسري -
(دهنا سري) ، پنځه پردې ، څلور پردې ، د جنګ آهنگ ، د
شهادت مقام . په بايزيد باندي سرود له ورو کوالی اغېزه
کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳) .

(۱) د رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۶۸ مخ .

(۲) فرحت المجتبى وروسته در پېژندل کېږي .

(۳) رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ډاکټر شفيع مثال .

د «روښانيان» مؤلف د دوهم اميرخسر و لقب و رکړی دی (۲۵)
په همدې توگه مون هم دده سر و دونه د يوه اړخبنسټاک
اش په توگه ياد ولای او قيد ولای شو.

۱۲- فرحت المحتبي :

دا د بايزيد روښاني منظوم اثر دی چې د ښاغلي زلمي
هېوادمل په زيار او هاند د علم نړۍ ته ور وپېژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بې بيخ په کند هار کې د روښانيانو
مکتب يوه نيمکرې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولني ترې راا نيوه او د روښاني رسالې په نامه
يې خپره کړه؛ بيا په ښار کې ښاغلي زلمي هېوادمل
د دې کتاب تر دې نسخې بشپړه نسخه پيدا کړه چې هلته
ليکل شوي و: «د تصنيف د مياروښاني دی»، خو کله چې
دی هند ته لاړ، هلته يې د ديلي په ملي موزيم کې د همدې
کتاب يوه بشپړه نسخه ومونده چې نوم يې فرحت المحتبي،
دی او په دې اساس ثابت شوه چې دا اثر هم مياروښاني
تاليف کړی دی. اثر سرتر پايه د قصيدې په بڼه، دلنديو
په سجع: «ينه» ويل شوی او روښاني تصوف يې روښان کړی دی.

«روښانيان»، ۱۳۶ مخ.

«خير البيان»، د حبيب الله رفيع سرينه، د قاسم بنوي چاپ، ۲۰ مخ.

١٩) خورپان؟

استاد حبیبی لیکي چي راور تي دڇڙل پښتوگرامر په سرينه کي خير البيان د «خورپان» په نامه يادکړي دي (١) خودسراف کيرون د دي پتههانز په اردو ژباړه کي په واضح ټکو ليکل شوي چي دبايزيد دپرمشهور آثاڅر خير البيان او خورپان دي (٢) اما په دي برخه کي يي کوم سند نه دعي وړاندې کړي .

کله چي په دي باب له استاد حبیبی سره وغږېد م هغوي وويل چي په دي نامه که دبايزيد کوم اثر وي ، نو سنبايي چي دا «خورپان» دڅورې پاتني ، او سبتي شکل وي

زما اټکل دادی که پير روښان ه خورې پاتني ، لري نو دابه هماغه ټکوبات « وچي چي وړاندې ياد شو ، نو ځکه ما څورپان » ته دبايزيد دآثار وشپړه وړنه کړه او د سوالې په نښه مې قيد کړ .

---

(١) : حبیبی ، پوهاند عبدالحي ، دپښتو ادبياتو تاريخ ، (٣٠ مخ

(٢) : سراف کيرون ، پتههان ، د سيد محبوب علي اردو ترجمه ،

پښتو اکيازمه ، ١٩٦٧ع کال ، ٢٨١-٢٨٢ مخونه .

(۶)

روښان د ولس لیکني

تر دې ځايه مو د بايز پيد روښان هغه ليکني او اشار
ياد کړل چې پخپله نومون په لاس کې وو او يا د تاريخي سندونو
له مخې دده کڼل شوي دي، او س به نو هغه ليکني يادې کړو چې
په تر لاسه شويو نسخو کې د ليکوال نوم نشته خود اټکل له مخې
يې دده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثيه:

دا استاد حبيبي له خوا د بايز پيد روښان د يوه نومورکي
اثر د راپيدا کېدلو په برخه کې هو ويايي و وچې له دې اثر
سره ځينې نورې رسالې هم په يوه پښتۍ کې گڼلې شوي دي
چې په هغو کې يوه هم رساله غوثيه ده، دا رساله د پاى پاتې
نه لري نو ځکه يې مولف نه دی سېو دل شوی، خو استاد حبيبي -

اټکل کوي چې د دې رسالې د ليکوالی د ډول او مطالبو ادا
د پيررو بيان آثارو ته ورته ده ، که مونږ د دغې رسالې شباغت
د روښان له نورو آثارو سره په مضامينو او ناوې عربي انشا
او ماتو کړو د دري منظوماتو کې وگورو نو ضرور د افکر پيدا-
کېږي چې دغه رساله غوشيه به هم د بايزيد تاليف وي (۱).

---

۱۱ استاد جيبی ، د عکسی خیر البيان سر يزه ، ۲۳ - ۳۴ مخونه .

(۳)

دروېبان پيروانو ليکنې

باينيد روېبان دېر پياوړي او ايماندار ملگري
درلودل چې ټول د سياست په ډگر کې سر بېره دادب او عرفان
په ډگر کې هم کې ندي وو او اکثر و يې لکه دده غوندې
پر دوو، درېو، او ان څلور، و ژبو ليکنې کولای شوې، چې
دلته يې د ليکوالو ملگرو په ليکنو غږېږي و:

«ارزاني»

دباينيد له تکړه ملگرو نه يوه ارزاني دی چې لکه
ده غوندې يې په څلورو ژبو کښې کولای شوې او شعرونه
يې ويل، سر بېره پر هغو آثارو چې ده ليکلي، ځينې کسان -

و ابي چي دخير البيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱)، او ميا-
رو و بنان پښتورليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلی ده (۲)
خو په خير البيان کې داسې برخې نه ليدلې کېږي چې هغه ډي
له بايزيد نه پرته بل چا ليکلي وي او خصوصاً داچې خير البيان
بايزيد رو و بنان په يو ازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم
ښکاري چې حالنا هې قيد کې او ده خپلو ملګرو ته دمړينې
په وخت ويلې و چې ما هرڅه په خير البيان کې ليکلي او زما
لارښوونې د خير البيان په وسيله بشپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب دا خبره سمه نه ده ځکه
بايزيد پخپله ددې تور و ټاکل خدايي الهام بولي (۴).

دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات ؤ چې
حتی مخالفينو هم سترګې نه شوې پرې پټولای چې ان -
احفند در وېزه هم دده فصاحت او تېز فهمي منلې ده (۵).
ارزانی په قام سمر بن ، نمنند ، خو بښکی او د قصور
اوسېد و نکی ؤ ، د پلار نوم يې برهان ؤ (۶) او دوه نور -

---

(۱)؛ تذکره الابرار ، ۱۳۹ مخ . رو و بنان ۹۳ مخ او نور .

(۲)؛ ورکه خزانه ، دوهم ټوک ، ۲۰۰ مخ او داسې نور .

(۳)؛ پښتور (مجله) ۲ کال ، ۴ گڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله .

(۴)؛ وګورئ د خير البيان د سرڅوړ لس مخونه . (۵)؛ تذکره الابرار ولا شاره ، ۳۹ مخ .

(۶)؛ د مطلب دده پخپل ډېوان کې راغلی دی .

اديبان ملاعلی او ملاعمر چې دوی هم د پير روښان پير وان و
 دده ورونه وو (۱). عبدالحليم اثر يې له دې چې سند وښيي
 دده نوم محمد عزيز ارزاني ليکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند دده
 دخپلې وينا له مخې تر يوزر اولسم (۱۰۱۰) لېږدکال (هـ.ق) کال
 پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ ښکلی په حساب د دوست «دغو» دي

«غین» زردال «پي څلور» په شپږ يا حساب ده ووهي (۳).

ده هم لکه د پير روښان غوندي دېر آثار ليکلي
 چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثاروکې يادې
 شوي دي:

۱/۱۴ - ارزاني پښتو دېوان:

ارزاني په پښتوکې يولوی دېوان کښای دی چې تر ټولو
 بشپړ نسخه يې استاد جيبی ليدلی ده، داستاد جيبی د يادښت

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) د لغاتې رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښايي دا اسټيا

ښاغلی اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دی پر خوښکوم کې عزيزه دواله نوم يې پران کې

حق دلته له عزيز نه په هيڅ ډول دامقصد نه راوځي، چې دادې دده نوم وي، بلکه
 دشعر نه دوی معناوي احيستې شو، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې عزيزی يا عزيزخېل
 دي او يا يې مطلب دادې چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې يوه درنه او مخزنه کورنۍ ده.

(۳) د ارزاني دېوان، ۸۸ مخ، د ښووا دکتابتون لاس کښلی نسخه.

له مخې دې نسخې او ييا پاڼې غزلې د رلو دې چې (۱۴۰)، مخه کېدلې،
 (۱۴۰)، پاڼې پخولو يې وې چې دوه سوه اتيا مخه کېدلې، په هر
 مخ کې يې پنځلس کرښې وې، چې په دې شمېر يې نقل بيتونه
 شپږ زره کېږي. استاد حبيبي د نسخه د پېښور په بالاماني کې
 د سيد فضل صمداني په کتابتون کې ليدلې وه (۱)، د ده د دېوان
 يوه بله نسخه د برتېش موزيم د پښتو په قلمي نسخو کې په
 (۲۴۹۶) نوم سره خوندي ده (۲)، بناغلي رښتین د نسخه دار زانی
 په خپل قلم کښي (۳)، خو د برتېش موزيم په فهرست کې دا ټکي
 نشته، د دې دېوان د يوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون
 کې هم شته (۴)، د دې دېوان يوه نسخه د پېښور د موزيم
 په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکيډمۍ په کتابتون
 او د محمد نواز خټک سره يې هم د دېوان نسخې شته (۶)، او هم
 دان زانی د پرش غزلې بناغلي هميش خلیل د ورکې خزاني په لورې
 بړک کې خپرې کړي دي (۷).

- (۱) استاد حبيبي قلمي ياد دښت. (۲) د برتېش موزيم د پښتو نسخې کلاک، ۱۹۶۵، مخ، ۲۹۶۵
 (۳) وگورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۶۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ ل د زمري ۲۴، د بناغلي رښتین پښتو دخل نسخې لړست
 (۴) په دې ليکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتولو لورې کال، ۴ ګڼه، د مولانا
 عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بايزيد وېبپاڼه مذهبي افکار، ۶۳، ورکه خزانه، لومړي ټول ۲۹-۲۹۲
 محمد نواز خټک دان زانی دېوان قلمي نسخې تر خپلې مړينې يوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکيډمۍ
 ته له خپل مړ شپږ نورو آثارو سره وپېڅېله.
 (۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ مخونه.

دار زانی د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب
دي او د وحدت الوجود درانه بحثونه يې په خونړه ژبه پکې
لنځستې او د کامل پير د موندنې سپارښتنه يې پکې کړې ده.

دی پخپله هم دخپل دېوان په باب وايي :

د فقير پښتو دېوان دی دادېوان حقانی خوان دی (۱)

بيا په همدې بوللې وايي :

دی ریخته په څلورثرو دی بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې دخپل دېوان محتمليات پخپله پخپل شعر کې يادوي

سره له دې چې بناغې هميش خلیل په ورکه خزانه (۳) او استاد

جیبی د پښتو ادبیاتو په تاریخ (۴) کې دار زانی د اشعر د بایزید

روښان او خیرالبیان په باب گڼي او وايي چې ان زانی خیرالبیان

ته دېوان ویلي دی ، خو دده دېوان له ژورې کتنې مخه وپه

سبه څرگندېږي چې فقیر ده ځان ته ویلي نه بایزید روښان ته

او پر دې سربېره ټولو روښان شاعرانو له ځان سره د فقیر کلمه

س او پرې او بایزید روښان ته «مسکین» وايي نه «فقیر» .

د فقیر دېوان پښتو دی د سعدي دی له شېران

(۱) : دار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۶۵ مخ .

(۲) : " " " " " " ۶۶ مخ .

(۳) : ټکر ری : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه .

(۴) : واکورک : د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټوک ، ۳۰۲ مخ .

دی خپله وینا منطق الطیر هم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې ده :

دغه شعردی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کښای تفسیر دی (۲)

۲۱۵ - دار زانی بی نومه مجموعه :

دار زانی پښتو دېوان د په لاس کې شخړې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعی کې وایي :

دا دېوان دلته تمام دی کل ددین په اهتمام دی

چې د دین پښتو کلام دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ » نه وروسته یوه بله مجموعې

پیلېږي چې تر بلو بلو سرلیکونو لاندې یې په پرله پسې

څلور پڼو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړي

شاعر دی چې په څلور پڼو کې یې سره موبښتي او اوږده مطالب

راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، مېوه -

داره ونه (خیر رسول) د حسن منصور و صف ، د ژوند او -

د : دار زانی دېوان (قلعي نسخه) ۸۷ مخ

“ “ “ “ “ “ “ “

او مه کډلو بيان ، نصيحت ، اخلاص بيان ، طمع ، دپنج بنا ي .
 مسلمانان بيان / دشریعت بيان اوله دې وروسته يې دروېښاني
 تصوف اته پورې څپړلي ، دالله تعالی پاک نوم يادول ، دفلک
 ذکر دې بيان ، دمرگ بيان ، اوفوردي . داجموعه ددېوان له
 ۱۰۶ مخ نه وروسته چې دېوان ختم شوی شروع کېږي او بيا تر
 ۳۱۸ مخ پورې رسېدلي ، خوبيا هم تدرسه شوي نه ده اوفورده نسخه
 نيمکړې ده ، له دې نه ښکاري چې دارزاني داجموعه چې د -
 روښاني لارې مهم مطالب يې پکې وييلی ، ده دېوان نه زياته او
 لويه وه .

۲/۱۶ - دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارزاني بله ليکنه ده چې ديوي بي بي
 قلبي مجموعې په اوومه برخه کې په ځانگړې توگه خوندي شوي ده .
 په دې نسخه کې په ۶۳ بېلو بېلو برخو کې دپښتو دپخوانيو
 ويناوالو ويناوې راغلي دي او دکتور او اطلاعات وزارت
 په خطي کتابتون کې ساتله کېږي (۱۶) .

(۱) وگورئ : دپښتو پخواني تذکرې ، حبيب الله رفيع ، دتاريخ او ادب

تولنې خپرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) دنيايي پېژندگلوي لپاره وگورئ : کتاب مجله ، لومړي کال ، لومړنۍ

د ۱۳۵۲ کال ودي - غبرگلي ، دپښتو يون نوموړې مجلې ، دليکونکي مقاله .

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص)، يو خوب تشریح -

کړې دی :

دا کيسه په دې څلوريزه پيل شوی :

واوړه، ای د آدم زوی و د خ به در شمی یوه لوی

که هغه خواري وویږي تا به بل کاندې له زوی

* * *

او د پای څلورین ه یې داده :

ارزاني ولې نه ژاړې خپل مقصود ولې نه غواړې

هوی ستا د عمر شپې څوک ولاړې دی څوک ولاړې

همدا کيسه د عبد العزى کاسى په جونتگ کې د « فقير سيلان »

په نامه ^{د الفاظ په اړه تغیر} د ده ^د خوله سپک ، جو پ سبت او څلوريزى توب

شخړې څرگند بڼې چې ويونکى به يې ارزاني وي .

۴/۱۷ - ارزاني نشر

دارزاني د نثر هم يوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ-

د پلوت سر يوځای وه او استاد حبيبي خوښوونې ترې کړې دی (۲) .

۲۱، دا جونتگ د بيانات افغانى په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبد العزى

کاسى په قلم کېښلى شوى او خطى نسخې د ليکونکى په کتابتون کې خوندي ده .
د زياتي پېژندګلو په لپاره وګورئ : ادبى ستورى د ليکونکى تاليف ، ۱۳۵۳ - پښتو ټولنه .

۲۲، دا ياد د ښارونه او وېبپاڼه استاد حبيبي ماته رسپارلې و .

په دې نثر کې هم لومړۍ ديني مسايل او د اسلام پنځه بناوې -
 بيان شوي دي ، بيا يې درو بناوې تصوف اته مقامات پکې څېړلي ،
 ورپسې يې روح څېړلې لکه : روح جاري ، روح مقيم ، روح امين
 روح قدسي او په دې پسې يې نور مسايل راوړي دي .

دارن آبي نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان ، خون
 له وينگ سره سم او سجع ډېر کمه پکې ده .

د دې نثر يو کوچنی ټوټه به د نمونې په توگه ولولو:

« ترو ذکر دې ورکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي ،

د هر اندام بخره شته ، سترگې خدای کتولره کړي دي او

خله (خوله) خدای خبرولره کړي ده ، او پوزه خدای دم

لره کړي دا ، او غوږ خدای او رېډولره کړي دي او پښې

خدای يانه لره کړي دي او زړه خدای ياد لره کړي دي چې هيڅ

دم د خدای له ياده مه يې تش نښاسه او مه يې وباسه . »

۱۸/۵ - چهار رما (۱):

اخوند در وېزه په تذکرة الابراکي دده يو کتاب د -

« چهار رما » په نامه هم يادوي (۱) ، چې استاد جيبی په پښتانه شعراً

کې هم د انوم راخيستی (۲) ، خو پوهاند سبتي د پښتواد تاريخ -

(۱) : تذکرة الابراک والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۲) : پښتانه شعراً ، لومړۍ ټوکه ، ۲۴ مخ .

کې د انوم پي له کوم سنډه « چار رساله - چار زبان » سڼو دلي (د) ، د ادبياتو د تاريخ په کتاب کې پي بيا د انوم د راورتي په حواله « چهار رساله » کڼاي دي (۲۶) .

څرنگه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشي ويل کېدای چې اصلي نوم به يې څه وي ، البته کېدای شي چې اخوند دروېزه د کتاب ليدلي وي نو ځکه يې « چهار ما » بللي دي .

۱۹-۲۰-۲۱-۶-۸۷ - د ارناني عربي، فارسي او هندي شعرونه

اخوند دروېزه ليکي :

« ارناني چون تن فهم و فصيح زبان بود ، در انواع ضلالت و بدعت شعرا افغاني ، فارسي و هندي و عربي بيان کرده » (۳) .

ارناني پخپله هم وايي :

دي ريخته په څلور ټبرو دي بيان په څو الوان دي (۴)

* * *

يا : هرغزل يې د دل تاري پي او بدلي دا چو تاري

په څلور ټبرو او بدلي دارناني افغان کڼار دي (۵)

(۱) : د پښتو ادب تاريخ ، ۳۷ مخ .

(۲) : « پښتو ادبياتو تاريخ » صديق الله ، د رښتين ، د ادبياتو پوهنځي د څلوردم ټوکي له پاڼي ۹۰ د پوهنتون گسترې چاپ ، د ارناني برخه .

(۳) : تذکرة الابرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۴) : دارناني دېوان ، ۶۶ مخ .

(۵) : دارناني په قلمي دېوان پورې نښتي مجمره .

حافظ عبد القدوس قاسمی لیکي :

» ده په فارسي ، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله
او په هره ژبه کې يې يو دېوان لرلو ، دده فارسي او هندي
اشعار لاوردک دي (۱) .

ښاغلی همېش لیکي :

» ارناني دخپل دور يو فصیح او بلیغ شاعر ؤ چې دپښتو
نه يې علاوه په فارسي ، عربي او هندي کې هم اشعار ويلی
دي ، بلکه په دغه درې واپه ژبو کې يې لکه دپښتو دېوانونه لیکلي دي .
دي « (۲) .

دا ټول پخواني او اوسني روايات څرگندوي چې ده هم
لکه خپل پير ميانو ښان غوندي په څلور و شربو وينا کړې
خوله بده سرغه چې د عربي ، فارسي او هندي اشعارو بېلگي
يې لاتراوسه نه دي تر لاسه شوي او دا دېوانونه يې ورک دي .

۹/۲۲ - د ارزاني مگويا ت :

د د و ښاينانو د پېرې خبرې په رمز او اشارو دي او خصوصاً
ارزاني هرځای وايي چې زما خبره رمز او اشارو ده ، نه پوره
خبره نشم کولای او له دې اړخه حال نشم ويلي :

(۱) : پښتو مجله ، لومړی کال ، څلورمه کچه (۴۹۵۹) .

(۲) : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۳۹ مخ .

د فقیروینا د سرسه رښتیا نه وایئ د ترسه

نو په دې اساس دده په شعر و نوکې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچاته و نشي ، کله چې یې دا دیوات - شتیبا و نو دا مگويا ت شعرونه به یې ترې بلل کړي اوله ځانه سره یې خوندي کړي دي ، په دې برخه کې دی پخپله صراحت - کوي :

دال - د دې دېوان خبرې کُل د ز په دی مرغلرې

واپه گو (ی) یې دي پسیلي کُل مگويا شوې ځنې لری (۱)

او دا صراحت ښيي چې ده به د مگويا ت مجموعه بېله جوړه کړې اوله ځانه سر ساتلې وی ، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې د دوی دن په له اصلی خبرونه خبر شوي وای !

(۲) ملا عمر

ملا عمر خو پشکی دار زانی و وړ دی ، دی هم د علم او قلم څښتن کېدل شوی ، په تذکره الابرا د او حال نامه کې یې نوم راغلی او وړوستیوا ځنړو هم یاد کړی دی .

۱۱: د دار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۹۹ مخ .

۱/۲۳ - د ملا عمر شعرونه:

د ملا عمر شعر و نه تر او سه چهرې نه و ولیدل شوي، يوازې
 استا دحيبي دپښتو ادبياتو په تاريخ كې كښاي چې دده او دده
 د بدل وروړ علی محمد په شعرونو به ددې اثر په درېيم ټوك
 كې خبرې وكړو ۱۱، ۱۰. تر او سه دپښتو ادبياتو د تاريخ درېيم
 ټوك نه دی خپور شوی، نو ځكه د ملا عمر شعرونه د چا لاس ته
 نه دي رسېدلي، له ماسره د عبد الغني كاسي د «بيانات افغان»
 په دوهمه برخه كې د عمر په نامه يو نظم شته، د دې جوگ
 زياتي ويناوې د روښانيانو ښكاري نو ځكه نه دا ټكل له مخې
 د اشعرونو ښايي، گڼم او دا چې د فكر او محنتي له
 مخې هم د اشعرونو ښايي شعروان د مكتب ښكاري، دا ټكل
 لاسپې پياوړې كوي، د دې شعر كسر دادی:
 دكورغه تنگه خونه، چې دريڅه شته نه يې وروڼه
 په كور كې دېد انو ښادې نشته لور د لور، عذابونه

(۳) علي محمد

ملا علي محمد دارن آفي بل وروړ دی، دی هم ښه اديب
 او د خونې وينا خاوند دی، په تذکرة الابرا او حالنامه کې يې

(۱۱) وگورئ: د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

نوم راغلی او ور و ستیوا خنوخو نف صم بنو دلی دی .

۱/۲۴ - دعای محمد شایسته:

ماتہ د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد په -
 نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادب ستوری کې مې
 خوندي کړی او اټکل کېږي چې دا شعر هم دده دی (۱)،
 ځینې کسانو د حالنامې بشپړې وونکې علی محمد مخلص او دا
 علی محمد یو بللی دی، خو څرنگه چې دا زاتې پلار دده د
 خپل صراحت له مخې برهان نو مېده نو ځکه ددی علی محمد
 پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې در اغونډونکي
 علی محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کندهاری
 دی نو ځکه دواړه علی محمد، یو تن نه دی او د مخلص مخلص
 هم باید دیو له نامه سره مل کړو، نه د دواړو.

د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد تر لاسه
 شوی شعر چې په قوی اټکل د همدې علی محمد دی یو
 خاص ډول جوړېږي لری، تصوفی مطالب پکې راغښتل شوي
 او د شعر جوړېږي نبت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
 دیو له خاص آهنگ احساس پکې کوي او دا ښيي چې دا
 او دنور و شاعرانو دې ته ورته شعرونه به چې په دې -

(۱) : وگورئ: ادب ستوری، لومړی شاعر.

جو تک کي خو ندي دي په خاصو صوفيانه حلقو کي په يوه خاص
 وزن ويل کېدل (۱) او چي يوځل بېرته تر شا وگورواو د
 بايزيد روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کي -
 دده له خوا د سلوک د سرود ايجاد راياد کړو نو بيا دا اښکل -
 هم کولای شو چي دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرود
 سره چي بايزيد روښان ورته جوړ کړي وو، ويل کېدل
 اوروحی تزکیه به يې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم د دې
 جونگ هغه شاعران چي شعرونه يې د علي محمد دی شحرته ورتي
 دي، روښاني شاعران گڼلای شو.

(۴) ميرزاخان انصاري

ميرزاخان انصاري د بايزيد روښان لمسی او د
 روښاني تصوف او لارې روښانوونکی شاعر دی.

۱-۲۵ - دميرزاخان دېوان:

دميرزاخان انصاري دېوان د دې برخې لري، دده
 دېوان په لومړني برخه کي يوه او بده الفنامه ده، بيا -

(۱) : د دې صوفيانو حلقې په باب وگورئ: ادبي ستوري له ۱-۱۷ مخ پوري:

(۲) : وگورئ: په همدې رساله کي د روښان ديکونو او آثارو برخه.

بولی (قصیدی)، او ورپسې بد لې (غزلي) راغلی دي، د چاپي نسخې
ټوله پاڼه يې ٢٥٢ پوځي دی (١).

د ميرزاخان انصاری د دېوان نسخې د لندن، پېښور، کابل
او په حینو نورو کتابخانو کې شته، خو نسخې يې په برتېش موزيم
کې خوندي دي، د دې نسخې يې د پينځو ټولني په کتابتون کې يوه
يې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، يوه يې په
کوټه کې د سيال کاکړ په کتابتون کې او يوه نيمکړې نسخه يې
د ليکونکي په کتابتون کې ده او نورې نسخې يې هم په
بېلو- بېلو کتابتونو کې شته، يوه نسخه يې چې د دوونسخو
له مخې ترتيب شوې ده په پخوانو په ١٣٣٢ هـ ق کال د کند هاري
تاجر انوله خوا په لاهور کې د دېوان ميرزا هدا فاني په
نامه خپره شوې ده، او هم يې يوه نيمکړې نسخه هېس خليل
په پېښور کې خپره کړې ده او بيا يې نسبتاً بشپړ متن په ١٣٥٤ هـ ق
کال پينځو ټولني د خو خطي نسخو تر مقابلي ورسره
چاپ کړی دی. د دې دېوان خو خوښونې د روسي ختيځ
دورن په مجموع کې هم خوندي دي (٢)، په چين بې نظير گلشن رو
کې يې هم دوو يانا خوښونې راغلي دي (٣).

١: د دې نسخې د لياقتي پېژندگلوي لپاره وگورئ: د نېري د ١٣٥٢ کال په لاکيون

کې د ليکونکي مقاله.

٢: وگورئ: د دورن مجموع «کيسستوماتي» د ١٨٧٧ع کال چاپ ٢٥٢-٢٧٣ مخونه

٣: وگورئ: د پينځو ټولني د نڅرکي، د ليکونکي اثر، وروستيو برخه.

دمیرن اځان انصاری په شعر کې هم روښانی لاره او
 مسلك تشريح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارحُبت
 وړ دی .

(۵) - دولت لوانسی

دولت لوانسی د پښتو یو خون ژبی شاعر، دمیا روښان
 مرید او د دېوان خاوند دی ، اتهکل کېږي چې دلسمې پېښې
 په دوهمه نیمایي کې به ن پرېدلی وي .

۱۲۶ - د دولت دېوان :

د دولت لوانسی نه یو لوی دېوان پاتې دی چې بدلي، بوللي،
 لومړي، دوه ايز (مثنوي)، او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي،
 تر اوسه لومړی شاعر دی چې پر کڼي عد و نوسم یې پاړکي -
 ویلي او موب ته را پرې ایښي دي (۱)، دده د دېوان یوه نسخه
 په برتېش موزیم کې خوندي ده ، دوی نسخې یې دهند درامپون
 په رضا لایبریري کې ، یوه یې په کابل او بله د غزني د لېبرورني
 په کتابتون کې ساتله کېږي (۲) .

(۱) : د تفصیل له پاره وگورئ؛ د دولت لوانسی دېوان سرچین ، داستاد رشاد لیکنه .

(۲) : د دې نسخې پته ماته کران ملگري بناغلي هېوادمل له بلو پهلواخرونو مخ تر لاسه کېدلې

یوه نسخه یې دهند په د لایبریری کې شته (۱)، او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید وښان د نړېوال - سمینار په ویاړنمون لاسوته راوړسېدله .

دده شعر هم لکه دنور و وښانی وینا و الوغوندي د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د وښانی لارې د وښانولو په برخه کې لکه دنور و وښانی آثار و غوندي یو اکټور او د پښتو شعر خون اشر دی .

دده دېوان پیل او په درېو دفترونو ویشل شوی دی، دی هم دنور و وښانیانو غوندي الف ناصی لري او دشعر محتوی یې دنور و وښانیانو سره توپیر نه لري . د دولت نوري لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته .

(۶) - علی محمد مخلص

علی محمد مخلص د ابا بکر کند هاریان وی او د حالنامې راغونډو و نکی یو و وښانی لیکوال او شاعر دی . دی په - و وښانی شاعرانو کې زیات شهرت لري ، میرزاخان انصاری او دولت وښانی یې یادونه کړې او د خونې وینا خاوند یې گڼی دی .

(۱) دهند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې ، ۶۵ - ۶۶ مخونه .

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بايزيد روښان خپل حال ليکلی ؤ (مورن مخکې خبرې پرې وکړې) بيا د اکټاب د اورنگ نېب په وخت کې دده يو عالم سرید له سره راغونډ کړ او د روښانيانو پاتې احوالونه يې پرې ورنزيات کړل. د حالنامې په يوازېنځه نسخه باندې چې د عليکې په پوهنتون کې ساتله کېږي ليکل شوی :

« حالنامه ميا روښان مشکل آسان از تاليف علو خا شينواری »

خو په سرينه کې د مؤلف نوم علي محمد کندهاری د اباکرنو د دی،

خينو اخوونو داستهې علی محمد دار زانی ورو بللی

دی، خو دار زانی او د دې علی محمد د پلرونو د نامه سر بېلتون

دا خبره يې باوره کوي او مورن مخکې خبرې پرې وکړې .

همداراز دا علی محمد خان د بايزيد انصاري دکورنيز مريد

او خادم گهڼي نه پخپله د بايزيد، سر له دې چې علی محمد

د بايزيد د لارې او سترگمل ؤ او کله چې روښان پيران زانی

هند ته واستاوه نو علی محمد او ملا عمر چې دار زانی وروڼه

و، همدلته ورسره پاتې شول (۲) د حالنامې په سرينه کې -

علي محمد په دې ټکو ليکي :

(۱) : کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، دوهمه گڼه، د ميا روښان حالنامه،

د ښاغلي رښتين ليکنه.

(۲) : تذکره الابلد، ۱۴۹ مخ (د اټلوي چې ان زانی له بايزيد نه ولاړ، خو حالنامه وايي چې

بايزيد واستاوه .)

«الحمد لله، حمداً كثيراً - بعد حقير فقير على محمد ابن ابا بكر قدس سره
 مرید و خادم خاندان باین پیدانصاری قدس الله سره العزیز...» (۱۷)
 د حالنامې میکر و فلم د کابل پښتو ټولنې او د پښتو پښتو
 اکېډمۍ ته رارسېدلی او بنايي چې په سپړلو سره یې د روښانیا نو
 په باب ډېرې نورې تاریکې هم روښانه شي.

۲۸/۲ - د عالی محمد مخلص د پوان:

میرزا خان انصاری او دولت لوانی د مخلص مخلصانه -
 یا دونه کوي او شاعري یې ستایي. د دده د پوان نسخې ډېرې
 کمیابې دي، یوه نسخه یې په برتاش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره
 خوندي ده (۲)، او هم د روحانی رابطې او روښانی تړون کتاب
 له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د د پوان کومه
 نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او دده یو نیم غزل یې -
 تری را خستی دی (۳).

۲۹ رساله:

دایوه متنوره تصوفی رساله ده چې منظومې برخې هم لري
 د دې رسالې یوه خطی نسخه د بکال ایشیا تنک سوسایټی په کتابتون -

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۲ هـ ش کال، دوهمه کچه.

(۲): وکړوځا: د برتانیایا د خطی نسخو کتلاک، د ۱۹۶۵ کال چاپ.

(۳): وکړوځا: د روحانی رابطې او روحانی تړون.

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص، ته يې څرکد په هر اوان کـــ
مرگ، ژوندون، حشر، قیامت څو مقامات ته (۱)

(۷) واصل روښاني

واصل يو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په يوولسمه

هجري پېړۍ کې يې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د
دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه
او اټکل کېږي چې دميا واصل روښاني او دبستان مذاهب
دمؤلف ليدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ و کال
مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل د اشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی
راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانونو
له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل
يوانې يوه بوللې او پښلس غزلې دملا اختر له بياض نه داستاد -

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱ - ۱۲ مخونه.

(۲) وگورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سرچينه، استاد عبدالکوکړ شاپور.

عبد الشکور رشاد په زیار تر لاسه شوی چې د خوش شعر و نه په نامه
 در و بنان سمینار له پاره د پښتو ټولني له خوا خپري شوی او
 د واصل د دېو ان یوه بشپړه نسخه بناغلی هېواد مل دهند په
 رضالا یبریس کې ومونده چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله
 لیکلي او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۲/۳۱ - د واصل الفنا مې :

د واصل درې الفنا مې چې له الف نه تر یا پورې د سرچ
 په بڼه ويلي شوي دي او په هر بند کې يې يو يو حرف عرفاني
 تفسير لري د عبد الغني کاسي په جونگ کې خوندي دي چې
 د کاتب الحروف په سرينه او تصحيح د کابل پښتو ټولني له
 خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپري کړي دي .

۲/۳۲ - د واصل دري شعرونه :

پوهاند رشاد ليکي : د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دېوان ^{محل}
 په نامه يو کتاب خوندي دي، د دې دېوان شروع داسی شوی ده:
 منکشف شد تار موز علم الاسماء من
 ماسوی الله در نياید در نظر اصلا من
 د کتلاک مؤلف ورته کتلي دي : د دادیوه هندي شاعر -

(۱۵) : دهند د کتابخانې پښتو قلمي نسخې، ۱۰۳ مخ .

د پاپا سی اشعار و مجموعه ده (۱) موږ چې دې ته وگورو چې
رو بڼا نیانو په خورش بولیکني کولای شوې نف و یلای شو چې
بڼای و اصل به دري شعرونه هم ویلای وي ، خوبیا هم خود
نسخه و نه کله شی پر پکړی حکم نشو کولای .

(۸) خواجه محمد روبڼانی

خواجه محمد یو بل رو بڼانی شاعر دی چې په حال نامه
کې یې یادونه شوې ده .

۱۲۳- د خواجه محمد شرفی:

د حال نامه په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه
راغلی دي ، سره له دې چې دا اشعار کاتب غلط لیکلی خو بیا
هم لوستل کېدای شي ، ژبه یې کندهاری ده او د شعرونو
بحر یې لنډ دی .

ما ته یو جونگ لاس ته راغلی چې په پېښور کې بنایسته خان نومی
کښلی دی ، په دې جونگ کې د خواجه محمد په نامه پاړسي خوندی
وو ، دا شعرونه دوه ډوله وو ، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خط

(۱) : وکی سی : د همدې شعرونو سریره ، ۱۶ مخ .

(۲) : رو بڼایان یاد مغلوتاریکیان ، ۱۱۹ مخ .

ډول لیکل شوی وو، چې د واپ و ډولو بېلې - بېلې بڼې در لوی کړی
 او دیوه شاعر نه بکاره کیدل، خو کله مې چې د خواجه محمد له -
 دېوان سره مخامخ کړل نو دل هلته وموندل شول. اوس چې دا
 موضوع را بر سېره کېږي زه فکر کوم چې دا خاص ډول
 شعرونه دې چې په لنډ بجر کې ویل شوي دي د همدې خواجه
 وي چې د کتاب او راغونډه وونکي له خوا به د بڼگین په دېوان
 ورکړ شوي وي او یا هم شرنکه چې خوا به محمد بڼگین پخپله
 د تصوف او سلوک د لارې لاروی ؤ، نو بڼایي چې دې به د
 باین یل پېر د کورنۍ مرید ؤ، دا خبره په دې هم
 پیاوړې کېږي چې بڼگین د باین یل د بڼگان مخلصان وواو
 خصوصاً دده د اېو بیت خو دا ټول لاپسې پیاوړې کوي؛
 پیر بڼگان د میان علی د میان پنجوشه

هسې پورته پسې تللی د ازغیر دی (۱)
 او هم خواجه بڼگین د عالمانی د راغونډونکی معاصر او د وار د اړیک زب پوښتې لاروی دی

(۹) کریمداد

کریمداد در وښانی کورنه یا بڼگان لارې یو تکړه غږی دی
 چې د دېوان تر لاسه کېدلو یې له نفوسو سره نه راویوست، فکر
 کېده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د باین یل د بڼگان
 لسی دی) وي، خو په پای کې کلام کې یې د « بڼگین » ټکي دېږي -

ددی خیال مائی و رانہ کپی ده (۱)

۱/۳۴- دکریمداد دینتو شعرونه:

دکریمداد رو بنائی دینتو شعرونه نیمکری دپوان تراسه شوی
 چي د انديا آفس لندن په کتابتون کي ساتل کيږي، له دې دپوانه
 دپېښور پښتو اکیله یحیی نقل اخېستی او خپور کړی یې دی (۲).
 ددپوان سرلیک «توک پورې رسېدلې او دانکار وي چي
 دده دپوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، حکم
 موږ وینو چي داکثر و شاعرانو دپوه و، هر ی،» په دیفو کي
 دپري غزلې خوندي کيږي.

دکریمداد شعر خوب او روان دی، ځای په ځای یې لکه
 دنور و روښانیانو غوندي دکامل پيس وجود ضروري گڼلای
 او بايزيد روښان یې ددين سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- دکریمداد پاپسی وینا:

دکریمداد دپښتو دپوان په پای کې د ده پاپسی وینا هم-

(۱): دکریمداد دپوان سرلیک.

(۲): ددپوان دپښتو اکېډمۍ له خوا په ۱۹۹۳ کال په سلو مخو کي خپور شوی
 او په سرلیک کي یې دده په ژوند او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): دتفصیل له پاره وگورئ: دکریمداد دپوان.

راغلي ده او بنايي چې پا پسي وينا يې هم پوله نه وي تر لاسه شوي او له منځه تللي وي .

د کريمداد په دري شعر و نوکې دده نوم نشته بلکه دعيتي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې خان عيشي بنگنبي لې خو ترکنده نه ده چې ددې دپوان مصحح بناغلي خيال بخاري - دا کلام يوانې له دې امله چې د کريمداد له دپوان سره موبني راغلي ، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري .
په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بله کپني او موبني د کريمداد پا پسي وينا بولو .

۱۱) قادر د اړو بڼاني

قاد د داد هم يو رو بڼاني شاعر او دخونې وينا تنبتن دی ، د ورکې وينا سا پېدا کېدو او په خيبر ادب او ورکه خزانه ، کي يې خوندي کېدلو داد ب په نهي وپېژانده ، دی هم درو بڼان دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ ۱۱) .

۱/۳۶ - د قادر داد شعرونه :

د قادر داد پوله وينا لاتر اوسه نه ده تر لاسه شوې ، يوازې -

---

۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۲۹۵ ، ۲۹۶ مخونه .

پنځلس پارکي يې په وړکه خزانه کې راغلي دي ، شعر يې خون،
روان او د روښاني لارې روښانه نونګي دي او هم دده په شعر
کې د مينې سوي ترانې راغلي او پر روښاني ادب يې عشقي وينا
هم وړ زياته کړې ده (۱) .

۱۱۱ اورکزی

اورکزی هم د روښانيانو يو متاخر شاعر دی چې
د دولسي پېر په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی حل د خيبر ادب او بيا ورکې خزاني خوندي کړې ده .
اورکزی يې نوم نه بېکاري ، برېښي چې دی به په قام او کړي
ؤ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه ؤ ، په گوته کې د
ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو دېوان خوندي دی چې د احمد شاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) ، اوله روښاني اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی همداروښاني -

---

۱۰۱ دده وينا او دده د پېژندګلوی له پاره وګورئ: خيبر ادب ، ص ۱۰۱
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۲ مخ پورې ، وړکه خزانه لومړی

۱۹۹۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۲) : د اخبره ښاغلي سيال کاکړ نامه کې ده .

اورکزی وی ، خوبیا هم دا خبره هله سپینیدی سی چی د قابل
اورکزی د پوان ولوستل شی .

۱۳۷- د اورکزی شعرونه :

اورکزی د د پوان خاوند بڼکاري ، خو اب د عشقی شعرونه
لري ، خومون ته یې د کو تو په شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي
د رو بانه لارې تکړه لاروی او د رو بانه پیر کلک علاقمند
دی ، وایي :

رامد د بایزید مکین کړا په تقوی کې می متین کړه
د عقبی د معاش فکر ، همد دده په رهبری کړم

«۱۳۸» شیخ آدم رو بانی

آدم د پښتو لرغونی د پوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه
هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشخړ په شا وخوا کې
استېدلی دی ، دا ورنگ زېب د واکمنۍ په وخت کې یې ژوند کاو
او خو ابه شعرونه یې ویلي دي .

۱۳۸- د آدم د پوان :

له آدم نه یو بشپړ د پوان پاڼې دی چې نسخه یې ښکړتیا ی
او لوېدیځ لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او تر لاسه شوې -

وينا يې دوو نيموزو بيتونو ته رسېږي او وايي :
 دوو بين قلا به کړم پرې دې وې وې
 برکت هې په اواز کې دکامل شسته ۱۱

۱۲) ميرخان روښاني

ميرخان هم يو لرغونی روښاني شاعر دی چې ميرانزا-
 حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې ياد کړی دی او د دولت
 په دېوان کې يې يوې اوږدې قصيدې ځای نيولی دی.

۱/۳۹ - د ميرخان دېوان :

د ميرخان د دېوان يوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني
 ميرانزا يف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپله شوې نه ده ده.

۱) ادبي ستوری ، د ليکوال اش ، زوهم ټوک ، ۱ - ۲۴ مخونه .

۲) هدا پورتنی اش ۲۵ - ۲۸ مخونه .

(٤)

روښاني دولت ليکني

روښانيانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده ، چې
حتی دده مخالفانو هم په دې لاره له تلو نه ډډه نشو کولای ،
اخوند در وېزه خان مجبور ګانه چې لکه د بايزيد روښان
غوندې مسجع نثر و ليکي او زامنو او ملګرو خويي پخپلو ليکنو
کې حتی په هغه لاره هم پل ايښی چې در وېزه هغه د بايزيد
روښان د کفر دليل ګانه لکه وحدت الوجود چې د در وېزه د
د کړکېچد په وينا کې هم په ډاګه خوله تائيد شوی او دا کار
هم ثابتوي چې له روښانيانو سره د در وېزه يانې مخالفت د دين
او عقيدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د نښتو په لاسه و .
له دې نه چې تر شوی د پخوانيو وينا والو حيني داسې وينا کې
هم نشته چې ظاهر خود روښان پير او روښاني لارې يا دونه
نه لري ، خود وينا الفاظ او محثی يې دا شاهدي و رکوي .

چې دا ويناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او -
 دلته دڅو همدغسې ويناوالو د ويناو او ليکنې يادونه کېږي .
 زه اټکل کوم چې دا کسان هم روښانان وو خو څرنگه چې د وينا
 په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پر پکړي
 حکم نه پريکوم او دا وږو او پلنو څېړنو په هيله يې دوي
 ليکنې پلمنه کې لېندويان درانځام :

« اخوند مياداد »

اخواند مياداد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې
 په يوولسمه پېړۍ کې شونډ کاوه ، موم په روښاني
 شجره کې د بايزيد روښان يولسمی چې د جلال الدين نومی دی ،
 د مياداد په نامه پېژنو او همدروښان په پلارښه شجره کې دده
 يو دتره کوموسی هم مياداد نومېږي .

۱/۴ - د مياداد شعرونه :

د مياداد يو هغه شعر چې د عبدالغني کاسي له جونگ نه
 زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصي صوفيانه
 حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همداران دده څو
 شعرونه د ملا ښايسته خان په جونگ کې هم شته (چې ما په
 ادبي ستورې کې خوندي کړي دي) قاضي عبدالمحليم اش د —

دشېخ رحمكار كا كا صاحب خليفه كهنې او د اتمانز وږي بڼوردي
 دي، دده د ژوند زمانه يې له ۱۱۰۰ هـ ق كال نه راوروسته
 اېټكل كړې ده، زه له دې كبله چې دده يو تر لاسه شوي شعر
 د خاصې صوفيانه خلقې سره اړه لري اېټكل كوم چې اخوند مياداد
 به روښاني شاعر ؤ، دده د پوهان يوه نسخه په كهنه كې د ښاغلي
 سيال كا كړ په كتابتون كې خوندي ده (۲)، نو كله چې دا نسخه
 وڅېړل شي امكان شته چې داسې ټكي تر لاسه شي چې دده په
 روحانيت سره بېرته دده روښانيت هم ترې تر كوتل شي.

(۲) شېخ فرید

شېخ فرید هم لرغونې شاعر دی او د وینا پېر ^{نورې} ن
 پاتې دی.

۱/۴۱ - د شېخ فرید شعرونه:

دده يو شعر ښاغلي اش په خپل ټېر هېر شاعران كې خوندي
 كړې اوله يوه هغه جوړنگ نه يې چې په قصود كې ليكلي شوي ،
 راخيستی دی .

خړنگه چې له يوې خوا په ټېر هېر شاعران كې (۳) دده -

(۱): ټېر هېر شاعران ، اش ، له ۲۹ مخ نه وروسته .

(۲): دا خبره سيال كا كړ راته كړې ده .

(۳): ټېر هېر شاعران ، ۲۷ مخ .

راغلی شعر دروینانی صوفیانه خلقی د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او له بلې خوا په روینانیان د مغلو تاریخیان (۶) کې د شیخ فرید په نامه یو سړی د میا روینان له مریدانو شمېر کېدلی شو نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روینانی او دروینانیت د روینانه لارې لاروی وي.

(۳) اخوند مصري

۱/۴۲ - داخوند مصري شعرونه:

د عبد الغنی کاسي په جونگ کې داخوند مصري یو شعر خوندي دی چې دروینانی خاصې صوفیانه ^{خاتیش} شعر و نو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبی ستور کې چې خوندي کې دی، د د ه داروینانی ډوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روینانی شاعر و.

(۴) آدین

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسی په جونگ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه

۴۱: روینانیان د مغلو تاریخیان ۱۵۲ مخ ۲۱۰؛ ادبی ستوری، ۱۲-۱۳ مخونه.

حلقې يو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کېږي دى“
فکر کېږي چې د اشاعر په همدرو بڼان د لارې تلوکې و .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آن ادبي شعر چې د صوفيانه حلقې د شعر و نو په خاص
چوکاټ کې ويل شوى د کاسي په جونگ کې خوندي دى او ماترې
راخيستی ، د شعر بڼه او د فکر د وليدې دواړه د دې اټکل لار
هواروي چې آزاد دې روښاني شاعروي .

(۶) سعيد

۱/۴۵ - د سعيد شعرونه:

دولت روښاني شاعر په يو بيت کې دارزانی ، ميرزا ، او
مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه وروسته د احمد او سعيد
نومونه هم راوړي :

---

۱۱ : وگورئ : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

۱۲ : همدا اش ، ۱۷ مخ .

او ارثانی، میرزا، مخلص، احمد، سعید دی ۱۱۰
او د ابینی چی احمد او سعید هم رو بنانی شاعران وو، خو
وینا یی چپرې نه وه، د کاسی په جوگ کې د سعید په نامه
یو تصور فی شعر خوندي دی چی ما په ادبی ستوری کې د سعید-
خلیل په شعرو کې راوړی دی (۳)، خودده د شعر جوله او د
دولت شاعر د اپورتنی بیت د دې اټکل خای پیدا کړی
چی د اشعر دې د هدی سعید وی او زه د پر بکر و سندرې
تر پیدا کېدو پورې په دې باب پر بکرې حکم
نه کم.

(۷) احمد

۱/۴۶ - د احمد شعر و نه:

د دولت په پورتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې -
سنانی دابه هم رو بنانی شاعرئ، د وینا پته یی چپر ته
نه وه، خود کاسی په جوگ کې د احمد په نامه یو شعر
خوندي دی اوله بهی نه یی سنکاري چی د اشعر به درو بنانی -

(۱) : وگورئ : د دولت لوانی د پوان.

(۲) : وگورئ : ادبی ستوری، ۲۲ - ۲۳ مخونه.

فكري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړي
بيت داسې دی :

جنت يې روح کړه په زېږانه
چې پکې ناستې د جنت جوته
په هر حال د دې کسانو په باب پر پکړې حکم نه کوم ،
د دوی وينا وې روښاني ډوله او دوی روښان ډوله
وينا وال بولم او باوري يم چې د پښتو ادب دميتانو
راتلو نکی ادبی هڅې او خپرنې به د موضوع ښه روښانه
کړي .

د دې رسالې اخځليک

- ۱ - خير البيان د بايزيد و بنان ، عکسې چاپ ، کابل ، د کابل پوهنتون
د ادبياتو پوهنځي ، ۱۳۵۳ نش
- ۲ - خير البيان ، د بايزيد انصاري ، د پښتو اکېډمۍ خپرونه ،
د حافظ عبد القدوس قاسمي په سرزيه ، ۱۹۹۴ ع .
- ۳ - دولت دېوان ، داستاد رشاد په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونې ۱۳۵۳ ش
- ۴ - د واصل و بناني خوشعرونه ، د پوهاند عبد الشکور رشاد -
په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونه ، ۱۳۵۳ ش .
- ۵ - در و بناني يوه بي نومه قلمي مجسمو ، د مرحوم دوست محمد بروج
د کتابخانې ، اوس د پښتو ټولني د کتابتون .
- ۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلي مخزن ، د ليکونکي د کتابخانې .
- ۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلي (بيانات افغاني) ، د وټوکه ،
د ليکونکي د کتابخانې .
- ۸ - مخزن ، د پښتو اکېډمۍ خپرونې ، د کاکاخېل په سرزيه ، ۱۹۹۹ ع .

- ۹ - دارذاتی دقلی دہون یونقل، د پینوا دکتابچی، ۳۱۸ مخه.
- ۱۰ - دارذاتی دنثر نقل، داستاد حبیبی دکتابتون.
- ۱۱ - دہون میرزاهد افغانی په ۱۳۳۳ هـ ق کال کې دکندهار په تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.
- ۱۲ - دمیرن اخان ددہون یوه نیمگری قلمی نسخه، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۳ - دمیرزاخان انصاری دہون، ددهبش خلیل چاپ، ۱۹۵۹ع.
- ۱۴ - دہون کریمداد، دپښتواکېدمی خپرونې، دخیال بخاری په سرڼ، ۱۹۴۴ع.
- ۱۵ - تذکره الابراہم والاشرار، داخوند دروزہ، دنشروانشا خپرونه، ۱۹۹۰ع.
- ۱۶ - دہون خواجہ محمد بنگس، دپښتواکېدمی چاپ.
- ۱۷ - دملا بنایسته خان قلمی جوټک، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۸ - صراط التوحید، دادارہ اشاعت سرحد خپرونې، ۱۹۵۲ع.
- ۱۹ - دپښتویوه بی نومہ قلمی مجموعہ، داطلاعات او کلتور وزارت دخطی کتابتون.
- ۲۰ - روسی دورن انتخابات، دمیرزا دشرعی برخه، ۱۸۳۷ع.
- ۲۱ - دپښتوادبیاتوتاریخ، دوهمتوک، داستاد حبیبی، ۱۳۳۲ لکال.
- ۲۲ - دروښانیاف ملی نهضت، داسلانوف، دخپرونل محمد اکبر معتقد ژباہه، دپښتوتولنی خپرونې، ۱۳۵۳ هـ ش.
- ۲۳ - دپښتوتربی زده کړې لارې، پښتواکېدمی.
- ۲۴ - دپښتوادبیاتوتاریخ، سناغلی رښتین، دادبیاتوپوهنې، گستننمی چاپ.
- ۲۵ - تاریخ مختصر افغانستان، استاد حبیبی، دوهمتوک، ۱۳۳۹ هـ ش.
- ۲۶ - روښانیان دمغلو تاریکیان، عبدالاکبرخان اکبر، پښتور.

- ۲۷ - روحانی رابطه اور روحانی تہون، قاضی عبدالحلیم اش، پېښور، ۱۹۶۵ء.
- ۲۸ - پښتانه د تاریخ په رښاکی، سید بهادر شاه، ظفر کاکاخیل، پېښور.
- ۲۹ - افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلامی محمد عثمان، ۱۳۴۶ء، کابل چاپ.
- ۳۰ - د پښتو ادب تاریخ، بناغلی رښتین، کابل، ۱۳۲۵ ش.
- ۳۱ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۲ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضی عبدالحلیم اش، ۱۹۶۳ء، پېښور.
- ۳۴ - د خیر ادب، مراد شینواری، پېښور، ۱۹۵۷ء.
- ۳۵ - پښتانه شعرا، لومړی ټوک، استاد حبیبی، ۱۳۲۰ ش، کابل.
- ۳۶ - ادبی ستوری، حبیب الله رفیع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
- ۳۷ - د پښتو پخوانی تذکرې، حبیب الله رفیع، تاریخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش، کابل.
- ۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۲ ش کال، لومړی ګڼه، د بناغلی رښتین مقاله.
- ۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، لومړی کال، څلورمه ګڼه د حافظ عبد القدس قاسمی مقاله.
- ۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، ۲ کال، څلورمه ګڼه، د
داکټر محمد شفیع لاهوری د مقالې: (بایزید انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبد القدوس په وسیله).
- ۴۱ - آریانا مجله، ۲۸ کال، ۶ ګڼه، دار و انباد دوست محمد بریڅ -
د روښان د مکتب دیوه ناپېژندلی کتاب، تر سرلیک لاندې مقاله.
- ۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړی ګڼه، د لیکونکی «د پښتو سیوه -
بی نومه قلمی مجموعہ» مقاله.

- ۴۳ - هېواد ، ۳۲۶ لړکال ، نمری ، د بناغلی رښتین د قلمونې نسخې
د پېژندگلوی مقاله .
- ۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کلاک ، لندن ، ۱۹۶۵ع .
- ۴۵ - داروآباد استاد پوهاند عبدالحي حبيبي یادداشتونه .
- ۴۶ - د پیاوړې فولکلوريسټ او په پښتومین لیکوال بناغلی ولي محمد -
سیال کاکړ یادداشتونه .
- ۴۷ - د بناغلي ز لوی هېواد مل یادداشتونه .
- ۴۸ - دهند د کتابخانې پښتو خطي نسخې ، ز لوی هېواد مل ، ۱۳۶۳ ش .
- ۴۹ - ادب ستوری ، دوهمه لړک ، ۱۳۵۹ ش ، کابل .
- ۵۰ - خیر البیان ، د حبيب الله رفيع په سرینه ، د قاسم بنوی چاپ ،
۱۹۸۵ع ، پېښور .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**